

Paulina Radonić

Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*
Frankopanska 26
Zagreb

**UPORABA ARHIVSKOGA GRADIVA PREMA STATUTIMA
DALMATINSKIH GRADOVA (Split, Zadar, Trogir, Šibenik, Skradin, Brač,
Hvar, Korčula, Lastovo)**

UDK 352(497.5 Dalmacija)“12/15“:930.253

Stručni rad

Na primjerima odredbi iz statuta nekoliko dalmatinskih gradova (Splita, Zadra, Trogira, Šibenika, Skradina, Brača, Hvara, Korčule i Lastova) u prvom je dijelu rada prikazan način uporabe i čuvanja gradiva nastala radom komunalnih organa. U drugom se dijelu opisuje uporaba gradiva nastala u privatne svrhe zbog potreba svakidašnjega života građana komune.

Ključne riječi: arhivsko gradivo, statut, kancelar, notar, isprava

Uvod

Gradivo se dijeli prema njegovu stvaratelju. Ako je stvaratelj gradiva knez, kamera ili komunalno vijeće, dakle tijela komune, govorimo o gradivu nastalom u službene svrhe; gradivu nastalom za privatne potrebe stanovnika komune – oporuke, isprave koje svjedoče o diobi, prodaji, darivanju, kupovanju i dr. – stvaratelji su upravo građani komune. Najvažnija funkcija arhivskoga gradiva jest njegova uporaba, jer gradivo nastaje da bi se rabilo za dokazivanje ili ilustriranje činjenica koje su u njemu zabilježene. Povijesni razvoj uporabe gradiva možemo pratiti na primjeru odredbi zabilježenih u statutima dalmatinskih komuna. Statuti dalmatinskih gradova i otoka sačuvani su iz 13. i 14. st. Naime, razvojem trgovine i privrede nastaju u tim gradovima dinamičniji i zamršeniji ekonomsko-društveni i pravno-politički odnosi, koji utječu na organizaciju cjelokupne gradske uprave i sudstva. Stvaranje sve većih količina raznovrsnije pismene dokumentacije, kako one tekuće, tako i one starije, tj. arhivskoga gradiva, dovodi do brige oko uređenja gradskih kancelarija i notarijata.

Uporaba gradiva u službene svrhe

Riječ je o gradivu nastalom radom komunalnih organa (kneza, kamere, tj. ureda koji se brinuo o prihodima i rashodima općine te komunalnoga vijeća). Komune su nizom mjera nastojale zaštititi tu dokumentaciju, važnu za dokazivanje općinskih prava.¹ To potvrđuje niz odredbi u statutima dalmatinskih gradova.

---

¹Stulli, B., *O pravnom režimu korištenja arhivske građe* u Arhivistika i arhivska praksa, studije i prilozi, HDA, Zagreb, 1997., 98–100; ovaj je rad pod istim naslovom prvobitno objavljen u *Arhivskom vjesniku*, Zagreb, 9 (1966), 137–237.

Tako *Stari statut grada Splita* iz 1312. (knjiga II. gl. 61.) propisuje strogi režim čuvanja komunalnih knjiga i spisa i notarskih knjiga u posebnom prostoru i čak posebnom objektu – u kuli (*in turri*). Određuje se da »kula mora imati dva različita ključa s različitim bravama tako da se jednim ključem ne mogu otvoriti obje brave«, a ključeve drže ovlaštene osobe (komunalni blagajnik i jedan od triju sudaca splitske komune). Otvaranje prostorije nije moguće »bez dopuštenja načelnika odnosno upravitelja grada« (*sine licentia potestatis et rectoris dicte ciuitatis*). Istom odredbom predviđena je obvezna inventarizacija gradiva, odnosno potrebno je zapisati »koliko ima (komunalnih) knjiga i notarskih knjiga« (*quot libri et quaterni sunt*), i to u tri primjerka (*tria inventaria*), od kojih po jedan drže dvije gore spomenute osobe, a treći popis neka Tajno vijeće povjeri nekom »poštenom i povjerljivom čovjeku«.² Inventari su olakšavali režim čuvanja i uporabe gradiva; s druge strane inventari su pretpostavljali i određenu sređenost gradiva.³ Već je naglašeno da se tek s dopuštanjem načelnika, odnosno upravitelja grada, i uz nazočnost određenih općinskih službenika može ući u spremište sa spisima. Nakon toga, dok se potrebni posao ne obavi, nitko ne smije napustiti spremište, a svi su nazočni dužni paziti da se nije nešto krivotvorilo. Kad se posao završi, dok su svi još nazočni, vrata se kule zaključavaju, a isprava se predočuje načelniku i Kuriji splitske komune kako bi ispitali ima li u njoj ikakve štete za komunu. Dakle, interesi općine predstavljaju primarni kriterij za odluku hoće li se dopustiti uporaba gradiva ili ne.⁴

Odredba iz 1382. (Reformacije gl. 96.) također pokazuje oštar režim propisan za uporabu gradiva u splitskom statutu. Spomenutom odredbom uređeno je postupanje s gradivom koje se nalazilo izvan gradske kule. Propisano je da zamjenik gradskoga kneza sa sucima i četvericom plemića, izabranim u gradskom vijeću, može ući u komunalnu riznicu (*cameram communis*), gdje su smješteni spisi, te potražiti tamo sve prije donesene »reformacije«, popisati ih i podnijeti Velikom vijeću na razmatranje. Bila je potrebna zakonska norma da se pristupi reviziji reformacija, a pristup gradivu i njegova uporaba dopuštena je opet točno određenim osobama.⁵

Stroge odredbe su i u *Statutu grada Trogira* iz 1322., gdje je propisano da se »sve komunalne bilješke i kratke isprave što ih piše notar pa sve knjige osuda, reformacija i drugih komunalnih spisa i sve službene knjige te knjige komunalne blagajne« (*note communis seu breviature scripte per notarium et omnes libri condenacionum (et) reformationum et aliorum actorum (communis, et omnes libri actuum) et libri racionum camere communis*) moraju čuvati »u jednoj škrinji« (*in una cassia*) komunalnoj blagajni (*in camera communis*), pod dvama ključevima, od kojih jedan drži općinski blagajnik (*camerarius*), a drugi plemić kojega su izabrali knez i gradska kurija. Knjige ili spisi ne mogu se iznositi iz te prostorije, osim kad to zatraži sam knez, a knjige i spisi daju se na uvid tek uz dopuštenje kneza i uz nazočnost bar jednoga od ključara (knjiga III. gl. 51.). Dakle, davanje gradiva na uvid još je ekskluzivnije nego u Splitu, gdje je u osnovi o tom pitanju odlučivao knez u zajednici s općinskom kurijom.⁶

U *Statutu otoka i komune Hvara* iz 1331. određuje se da općinska škrinja (*capsella communis*) mora stajati u komunalnoj riznici (*in camera communis*), zaključana s trima

---

² *Statut grada Splita. Splitsko srednjovjekovno pravo*, (preveo Antun Cvitanić), III. znatno prošireno i temeljito izmijenjeno izdanje, Književni krug Split, 1998., 440–441.

³ Stulli, 107.

⁴ *Statut grada Splita*, 440–441.

⁵ *Statut grada Splita*, 914–917; Stulli, 108: prevodi *camera communis* kao »određena prostorija općinske zgrade«; Antun Cvitanić, *Zaštita arhivske građe po srednjovjekovnom Splitskom statutu i par napomena o važnosti arhivskog istraživanja za pravno-povijesnu znanost*. Građa za povijest Dalmacije, Split, 11 (1990), 181–189, 186 drži da *camera communis* predstavlja komunalnu riznicu.

⁶ *Statut grada Trogira*, (preveli Marin Berket, Antun Cvitanić i Vedran Gligo), Književni krug, Split 1988., 150–151, 121. Stulli, 108: u obama slučajevima *incamera communis* prevodi »u određenoj prostoriji zgrade«.

ključevima, od kojih je jedan kod kneza, drugi kod općinskoga sudca, a treći kod općinskoga komornika. U toj škrinji čuvaju se općinski novac i položeni zalozi (knjiga I. gl. 19.). Sljedeća odredba određuje da se u istoj škrinji čuva i komunalna povlastica sa zlatnim pečatom; da od toga privilegija treba napraviti kopiju i dati je jednom starijem sudcu koji će je rabiti do kraja svoje službe i onda predati svom nasljedniku (gl. 20.).⁷ Dakle, original isprave ne rabi se u tekućem poslovanju, za to služi kopija. Original će, ako kopija i propadne, poslužiti za izradu nove kopije, pa tako osigurati uporabu prava navedenih u odnosnoj ispravi.

S čuvanjem arhivske dokumentacije u Hvaru bilo je problema; *Libri ordinarii* hvarske općine 1531. konstatiraju da se slabo čuvaju knjige općinskih prihoda i rashoda, pa se događalo da se u njima samovoljno i protupravno unose različite ispravke. Zato se određuje da se spomenute knjige ubuduće moraju čuvati u jednoj škrinji (*capsa*), u općinskom arhivu (*in archivo*), pod trima ključevima, od kojih jedan drže rektor općine, drugi komornik, a treći komornik puka. Nakon što kancelar i komornik izvrše neki upis u te knjige one se moraju vratiti u spomenutu škrinju i zaključati.⁸

Statutarne odredbe otoka Brača također sadržavaju nekoliko primjera o uporabi gradiva. Tako odredba iz 1375. (knjiga IV. gl. 34.) *Statuta* otoka Brača određuje da se općinski pečat i sve kancelarijske knjige i zapisi, osim onih tekućih i prethodnih, koje su još potrebne i koje drži općinski kancelar, moraju čuvati u posebnom ormaru – škrinji i to pod trima ključevima. Kad god bude potreban uvid u tako čuvano gradivo ili budu potrebni podaci iz toga gradiva, moraju biti nazočna sva tri općinska službenika kod kojih se nalaze ključevi spomenute škrinje – ormara.⁹

Propis iz negdje 1415.–1420. određuje da ključeve od »škrinje isprava i privilegija« drže: jedan općinski kancelar, a drugi općinski komornik (Reformacije knjiga I. gl. 22.).¹⁰

Nešto poslije na Braču se pokreće pitanje nove općinske zgrade za službene potrebe, pa se kaže da je ta zgrada potrebna za bolju »sigurnost spisa općinske kancelarije«. Nekako u isto vrijeme konstatira se da se općinske računске knjige vode i zapisuju u odvojene kvaderne, što stvara mogućnost zloupotrebe. Zato se određuje da se općinski računi moraju voditi u »jednoj« i to »velikoj knjizi«, koja se čuva *in scrinio communis* i u koju se imaju zapisivati svi računi.¹¹

Dalmatinske komune bile su od početka 15. st. pod vrhovnom vlašću Mletačke Republike, pa su često nastajali problemi kad su njihovu dokumentaciju rabili središnji organi u Veneciji. Tako se npr. Općina Zadar 1451. žali da su svojedobno za službene svrhe bili poslani spisi jednoga zadarskog kancelara, ali da još nisu vraćeni. Općina naglašava da je to njezino gradivo i zahtijeva da se preda njezinim poslanicima. Vlada je nato dala nalog svojim tijelima da gradivo predaju Zadranima, a ako im je još potrebna za službene poslove da izrade prijepise, ali da originale predaju Zadranima. Sličnoga je karaktera i žalba Zadarske općine iz 1553., u kojoj se navodi da se često događa da generalni providuri za Dalmaciju, kojima je sjedište bilo u Zadru, po isteku svoje funkcije napuštajući Zadar odnose sa sobom u Veneciju i sve spise izrađene za njihove uprave, što je od velike štete za Zadar i Dalmaciju. No mletačka vlada nije ovom prigodom u potpunosti udovoljila Zadranima. Naredila je da

⁷ *Hvarski statut* (preveo Antun Cvitanić), Književni krug, Split, 1991., 102, 253 »komunalna riznica«; Stulli, 108 »u određenoj prostoriji općinske zgrade«.

⁸ Stulli, 108–109.

⁹ *Srednjovjekovni Statut bračke komune iz godine 1305.* (preveo Antun Cvitanić), Brački zbornik, 7, Supetar, 1968. (u daljnjem tekstu *Statut Brača*), 135–136.

¹⁰ Isto, 153.

¹¹ Stulli, 122–123.

generalni providuri moraju u Zadru ostaviti sve spise, izuzevši one koji se na bilo koji način tiču »države«, tj. Republike, ili joj pripadaju.

Dakle što se tiče mjesta čuvanja gradiva redovito se počinje od posebne »škrinje« – »ormara«, preko posebne prostorije do posebne zgrade. Posebno se pazi da mjesto čuvanja bude sigurno. Zato se propisuje da mjesto čuvanja bude zaključano, a postupno se prelazi i na sustav više ključeva, koji se povjeravaju točno određenim općinskim službenicima. Ti službenici ne mogu pak te ključeve svojevrijedno dati nekoj drugoj osobi. Kako su komune težile da se čitavo gradivo skupi na jednom mjestu, posebna se briga vodila kad su službenici pri prestanku službe predavali gradivo, a i poslije ako je neko gradivo ostalo iza njih. Od 15. stoljeća rašireniji su propisi o obvezatnoj inventarizaciji gradiva. Štoviše, određuje se da se inventari izrade u više primjeraka, koji se pohranjuju kod različitih, točno određenih općinskih službenika kako bi se i ovim putem unaprijedilo čuvanje gradiva i odgovornost za to čuvanje. Za čuvanje se određuje da posebno treba paziti da se ne bi nešto izmijenilo u samom gradivu (preinačavalo, brisalo ili dodavalo). Ograničava se i pristup prostoriji u kojoj se čuva dokumentacija, pa je za to najčešće potrebna dozvola mjerodavnih tijela, najčešće kneza – nositelja izvršne vlasti. Zabranjuje se odnošenje gradiva iz prostorije u kojoj se čuva, a iznimke se nabrajaju i u pravilu se odnose na samoga kneza. Uporaba građe moguća je samo uz nazočnost općinskih službenika. Glavni kriterij pri odobravanju za uporabu gradiva u službene svrhe bilo je pitanje hoće li će se upotrebom nekoga gradiva povrijediti interesi same komune. Originali se izuzimaju iz opće upotrebe i određuje se izrada kopija u tekućem poslovanju. Važnije se isprave popisuju u posebne knjige, iz kojih će se rabiti odnosni tekstovi, čuvajući originale za posebne slučajeve. Uporaba gradiva u službene svrhe bila je u pravilu besplatna.

Uporaba gradiva u privatne svrhe

Uporaba gradiva nastaloga za privatne potrebe stanovnika komune, drugi je najosnovniji oblik uporabe pisanoga gradiva.¹²

»Nema nikakve sumnje da je običaj pisanih ugovora, što ih ljudi prave među sobom, utvrđen zbog nedostatka pamćenja, jer, kako se ono ne može neprekidno sačuvati dugo vremena, bilo je potrebno iznaći neko sredstvo pomoću koga bi potomci mogli saznati za djela svojih pređa. Tako je pronađeno notarsko zanimanje.«¹³

Za uporabu notarskih spisa u privatne svrhe nije bilo tako strogih ograničenja kao kod uporabe gradiva u službene svrhe (premda su ograničenja ostala stroga kad se u privatne svrhe rabilo službeno gradivo).¹⁴

Statut grada Splita donosi opširne odredbe o notarskoj službi. Notara bira Veliko vijeće grada Splita, nakon izbora gradskoga kneza; inzistira se da notar ne bude iz Dalmacije. Splitska komuna općinskom notaru osigurava stan i plaću, a dobiva i nagradu »za trud u sastavljanju (notarskih) isprava (za privatne stranke)«. »Ako notar bude nemaran ili postupi zlonamjerno«, treba ga kazniti i on treba nadoknaditi štetu stranci koju je oštetio. Notar je dužan, osam dana prije završetka svoje službe, predati »svoje (notarske) knjige« (*suos quaternos*) vijeću grada (knjiga II. gl. 58.).¹⁵

¹² Isti, 125–129.

¹³ *Knjiga statuta, reformacija i zakona grada Šibenika* (preveo Zlatko Herkov), Muzej grada Šibenika, Šibenik, 1982. (u daljnjem tekstu *Statut Šibenika*), 345 (Reformacije poglavlje 294.).

¹⁴ Stulli, 146

¹⁵ *Statut grada Splita*, 435–437.

Notar je obvezan u roku od tri dana nakon što ga je stranka zamolila (*rogatus*) da sastavi neki ugovor u obliku javne isprave (*in publicam formam*) taj ugovor sastaviti i predati stranci. Točno je propisana tarifa za visinu naknade, s tim da je cijena za siromašnije niža, a za strance dvostruka (knjiga II. gl. 59.).¹⁶ Kada je notar pozvan da napiše neki ugovor, mora sa sobom ponijeti svoju notarsku knjigu (*quaterno*) i dok su stranke još tu upisati ugovor u nazočnosti dvaju svjedoka i egzaminatora, čija imena također treba upisati. Zatim u nazočnosti svih navedenih treba pročitati ugovor kako poslije ne bi bilo sumnje o njegovu sadržaju. Stranka mora odmah platiti notaru za njegov rad (knjiga II. gl. 60.).¹⁷

Protiv javne isprave o dugovanju može se istaknuti tek prigovor da je isprava krivotvorena ili da je doista izvršeno plaćanje ili podmirenje duga o kojem se u ispravi govori (knjiga III. gl. 11.).¹⁸ Javne se isprave (*instrumenta publica*) ne mogu pobijati svjedocima (knjiga III. gl. 12.).¹⁹

Isprava nastala izvan grada Splita, koja kudi nekoga splitskog građanina, vrijedi samo uz vjerodostojno pismo one zemlje u kojoj je isprava napisana i s pečatom komune te zemlje, čime se pokazuje da je odnosnu ispravu sastavio dobar i ovlašten notar (knjiga III. gl. 13.).²⁰

Izbljedgele ili na drugi način oštećene isprave svejedno imaju »punu pravnu snagu« (knjiga III. gl. 14.).²¹ Propisan je postupak u slučaju da netko od notara zatraži novu ispravu jer je staru izgubio; staru ispravu, ako je pronađe, vlasnik treba vratiti notaru, koji će je onda dati knezu da je uništi (knjiga III. gl. 15.).²² Rok imovinskopravne isprave je 30 godina; unutar toga roka isprava može biti obnovljena, ako pak nije naznačeno da »ne vrijedi i ne obvezuje« (knjiga III. gl. 115.).²³ Krivotvorenje se strogo kažnjavalo, pa se određuje da ako notar izradi lažnu ispravu, mora platiti kaznu te dvostruku vrijednost štete stranci koju je ošteti. Ako ne može platiti novčanu kaznu, odsijeca mu se desna ruka i više nikada ne može doći u Split ili njegovo predgrađe. Nakon što je takav notar kažnjen za krivotvorenje, ubuduće ne vrijede isprave koje on napiše. Podnošenje lažne isprave na sudu također se kažnjava, a onaj tko to napravi proglašava se zauvijek »nečasnim« (knjiga IV. gl. 54.).²⁴

Godine 1359. propisuje se da zaprisegnuti notari splitske komune mogu strankama izdavati isprave na temelju svih postojećih i budućih »zabilješki« (*notis*) i »knjiga« (*prothocolis*), koji se nalaze *in camera dicti communis* (Reformacije gl. 68.).²⁵ Čini se da je bilo problema s notarskim tarifama, pa se 1372. propisuje da notar pod prijetnjom gubitka službe mora pridržavati tarifa određenih statutom (Reformacije gl. 87.).²⁶

Niz je propisa o oporukama. Tako je npr. određeno da oporuka i posljednja volja vrijede, ako su sastavljene rukom nekoga dobrog notara, bez obzira imenuje li se nasljednik, i ne može se poništiti osim ako bi napisana oporuka bila u suprotnosti sa Statutom (knjiga III. gl. 18.),²⁷ a nijedan notar ne smije u (nečijoj) oporuci pripisati sebi ili svojim ikakvu korist (knjiga III. gl. 30.).²⁸

---

¹⁶ Isto, 439.

¹⁷ Isto, 439.

¹⁸ Isto, 477, 479.

¹⁹ Isto, 478–479.

²⁰ Isto, 479, 481.

²¹ Isto, 481.

²² Isto, 481, 483.

²³ Isto, 575.

²⁴ Isto, 653.

²⁵ Isto, 898–899.

²⁶ Isto, 911.

²⁷ Isto, 483.

²⁸ Isto, 495.

Notarska služba u Splitu bila je očito strogo definirana. U cjelini uzevši, uporaba notarskih spisa u privatne svrhe bila je dosta slobodna. Ipak, ostala je vrlo važno diskrecijsko pravo načelnika – nositelja izvršne vlasti, što se posebno opaža od 15. stoljeća nadalje, kada se učvršćuje mletačka vlast u Splitu, a s njom i autoritet kneza koji dolazi iz Mletaka.

Propisi grada Trogira srodni su navedenim propisima iz splitske komune i u pitanjima uporabe gradiva u privatne svrhe.²⁹ Općinski su notari uz posebnu nadoknadu mogli sastavljati isprave privatnim osobama (knjiga I. gl. 87.).³⁰ Godine 1498. detaljno je propisano koliko notar dobiva za sastav pojedinih isprava od privatnih osoba (Reformacije knjiga II. gl. 71.).³¹ Notareva isprava koja nema njegov znak ne uzima se u obzir kao valjana (knjiga I. gl. 40). Kao ni u Splitu, notarska se isprava ne može pobijati svjedocima (knjiga I. gl. 40.),³² a propisane su stroge kazne protiv onoga koji nabavi ili dade da mu se napiše krivotvorena isprava, odnosno onoga koji krivotvorenu ispravu upotrebi pred kurijom. »A notaru koji svjesno bude napisao takvu ispravu ili spis, neka se odsječe desna ruka« (knjiga II. gl. 28.).³³ Notar mora stranci napisati ispravu u roku od mjesec dana od kada je zamoljen, inače plaća globu; globu plaća i stranka koja ne plati notaru naknadu za njegov rad (knjiga II. gl. 103.).³⁴ Poslije je rok u kojem notar treba predati ispravu produžen na dva mjeseca (Reformacije knjiga I. gl. 40.).³⁵ Godine 1430. bilo je određeno da samo komunalni kancelar (*cancellarius communis*) smije sastavljati isprave, a da isprave sastavljene od drugoga notara ne vrijede (Reformacije knjiga II. gl. 32.).³⁶

Što se tiče oporuka prvotno je bilo određeno da je može napisati sam oporučitelj ili mu je može sastaviti neka druga pismena osoba, s tim da na takvu oporuku mogu staviti pečat egzaminator i notar, a nakon oporučiteljeve smrti komunalni notar (*notarius comunis*) može unijeti oporuku u svoje bilješke (*in notis*) i objaviti je (knjiga III gl. 4.),³⁷ ali obvezatno su morala biti nazočna dva vjerodostojna svjedoka ili, u posebnom slučaju, bar jedan (knjiga III. gl. 7.).³⁸ Međutim, poslije je određeno da oporuku smije osim samoga oporučitelja sastaviti samo notar (Reformacije knjiga I. gl. 33.),³⁹ a 1430. je dodano da to smije biti samo komunalni kancelar (Reformacije knjiga II. gl. 32.)⁴⁰ uz nazočnost dvaju svjedoka i egzaminatora. Samo ona oporuka koju bi građanin Trogira napravio izvan Trogira vrijedila bi prema pravilima toga mjesta, ali samo ako bi se moglo dokazati da ju je sastavio carski notar (*per notarium imperialem*) uz nazočnost svjedoka (Reformacije knjiga I. gl. 34.).⁴¹

Slobodna uporaba notarskoga gradiva u Trogiru u privatne svrhe naročito se stabilizira od 15. stoljeća.⁴²

Odredbe statuta i reformacija Općine Hvar donose približno slične propise o uporabi gradiva u privatne svrhe. Općinski kancelar (*cancellarius*) imao je držati tajnom ono što mu narede općinska tijela (knjiga I. gl. 9.).⁴³ Sve prijašnje i starije notarske isprave koje se odnose

---

²⁹ Stulli, 150.

³⁰ *Statut grada Trogira*, 342.

³¹ Isto, 349–353.

³² Isto, 27.

³³ Isto, 82.

³⁴ Isto, 117.

³⁵ Isto, 204–205.

³⁶ Isto, 306–307, 237–238.

³⁷ Isto, 128–129, 104.

³⁸ Isto, 130.

³⁹ Isto, 199.

⁴⁰ Isto, 306–307.

⁴¹ Isto, 200, 159.

⁴² Stulli, str. 154.

⁴³ *Hvarski statut*, 95.

na pokretnine i nekretnine i dalje imaju »snagu postojanosti« (knjiga II. gl. 49.).⁴⁴ S nekoliko odredbi nastoji se i na Hvaru suzbiti krivotvorenje isprava: predviđaju se kazne za onoga koji krivotvori neku ispravu (knjiga III. gl. 11.), za onoga koji da krivotvoriti notarsku ispravu (knjiga III. gl. 12.) te onoga koji bi nekoga optužio za krivotvorenje notarske isprave, a to ne bi mogao dokazati (knjiga III. gl. 13.).⁴⁵ U dodatnoj odredbi iz 1458. određuje se strogo pridržavanje određenoga postupka pri sastavu isprava o prijenosu pokretnina i nekretnina i obveza upisivanja tih isprava u određene knjige općinske kancelarije. Iz knjiga općinske kancelarije treba dati izvratke i prijepise strankama koje to traže, a pogotovo onima koje to traže iz sudskih spisa (odredba iz 1432.). Odredba iz 1470. nalaže da ubuduće svatko mora isprave dobivene od državnih organa u Veneciji predočiti općinskim vlastima u Hvaru.

Čuvanje gradiva i njegova uporaba bila je, čini se, stalan problem u hvarskoj Općini. Zato se 1532. određuje da nitko ne smije dirati u knjige općinske kancelarije ako nisu nazočni kancelar i njegovi pomoćnici; prijepisi iz knjiga, isprava i drugih spisa mogu se dobiti samo uz dozvolu kneza (potestata), a takve prijepise smiju izrađivati samo općinski kancelar i njegovi pomoćnici. Godine 1555. određuje se da se bez pismenoga naloga kneza ne mogu davati prijepisi iz zapisnika vijeća plemića ili zborova pučana; kancelar i njegovi pomoćnici koji prekrše takvu naredbu kažnjavaju se gubitkom službe. Dakle, i ovdje je uporaba gradiva u privatne svrhe ovisila sve više o diskrecijskoj vlasti kneza.

Odredba iz 1542. pokazuje da su mnogi notarski protokoli i spisi od umrlih notara ostali u privatnim rukama, iako je prije bila praksa da se notarski spisi nakon smrti notara predaju općinskoj kancelariji. Zato se ovom odredbom nalaže privatnim osobama, koje imaju takve spise, da ih vrate u općinsku kancelariju u određenom roku pod prijetnjom kazne. Notari ili kancelari davat će zainteresiranim strankama izvratke – prijepise iz spomenutih protokola i spisa, ali smiju to činiti samo iz onih protokola i spisa koji su prezentirani u općinskoj kancelariji. Dakle, i ovdje je potvrđeno pravo privatnih stanaka da se služe notarskim gradivom u svoje privatne svrhe, ali je to uvjetovano određenim režimom čuvanja notarskih spisa i protokola, odnosno jednoga njihova dijela.⁴⁶

Korčulanski statut najstariji je naš statut, pa odredbe u njemu nisu tako detaljno razrađene. Ipak, i ovdje su propisane kazne za krivotvoritelje isprava (stara redakcija gl. 14.).⁴⁷ Gotovo je identična odredba iz nove redakcije gl. 19.⁴⁸

O detaljnoj brizi za isprave svjedoči statut grada Zadra. Ako bi neki notar preminuo prije nego bi »skraćene zapise isprava« (*instrumenta abbreviata*) dopunio i prenio »u javni oblik« (*in publicam formam*), onda neka to napravi drugi »zakonit i valjan notar odnosno pisar« (*per bonum et legalem notarium seu tabellionem*), a te isprave neka imaju »potpunu valjanost« (*plenissimam firmitatem*) (knjiga II. gl. 88.).⁴⁹ Isto tako kancelar (*cancellarius*) zadarskoga kneza smije osnažiti stare »notarske zapise odnosno sažetke – imbrevijature« (*notae sive abbreviature*); također smije te sažetke »proširiti po navadi i običaju preminulog notara« (Reformacije 53.).⁵⁰ Nakon što je notaru usluga plaćena usluga, dužan je smjesta zapisati imena svjedoka i ugovaratelja te količinu s navodom dana, mjeseca i godine, a potom zapisati sadržaj »u notarsku knjigu« (*in quaterno imbrevijaturam*) (knjiga II. gl. 89.).

⁴⁴ Isto, 125.

⁴⁵ Isto, 128–129.

⁴⁶ Stulli, 155–157.

⁴⁷ *Korčulanski statut. Statut grada i otoka Korčule (1214–1265)* (preveo Antun Cvitanić), drugo, izmijenjeno i prošireno izdanje, Književni krug, Split, 1995., 88.

⁴⁸ Isto, 118.

⁴⁹ *Zadarski statut sa svim reformacijama, odnosno, novim uredbama donesenima do godine 1563.* (preveli Josip Kolanović i Mate Križman), Ogranak Matice Hrvatske, Hrvatski državni arhiv, Zadar–Zagreb, 1997., 206–207.

⁵⁰ Isto, 554–555.

Naglašava se da čim se ugovor nađe »u notarskoj knjizi« (*in nota*) da se vjeruje da je notar »u svemu potpuno namiren«, tj. da mu je plaćeno (knjiga II. gl. 90.).⁵¹ Također se podrazumijeva da je plaćeno onom notaru koji unese ugovor »u zapis« (*in nota*) (knjiga II. gl. 111.).⁵² Nakon što primi nadoknadu notar je dužan ugovor unijeti u »knjigu notarskih zapisa« (*in quaterno imbreviaturam*) u roku od tri dana, a potom u roku od mjesec dana sastaviti ispravu (*instrumentum*) (knjiga II. gl. 93).⁵³ Oporuku zavedenu »u notarsku knjigu« (*in imbreviaturis*) dužan je u dopunjenu obliku izdati baštinicima i povjerenicima, a za sebe »trajno« zadržati vjerodostojan izvornik (knjiga II. gl. 96.).⁵⁴ Plaće notarima za sastavljanje oporuka i drugih zapisa bile su točno određene (knjiga II. gl. 99., 100. i 101.),⁵⁵ uz prijetnju kazne notaru koji uzme veću pristojbu (knjiga II. gl. 103.).⁵⁶

Da je ipak bilo problema s praktičnom primjenom notarskih tarifa za usluge privatnim strankama, vidimo iz pritužbe zadarske komune vlastima u Veneciji 1422., kada se konstatira da notari povećavaju cijene svojih usluga za privatne stranke. Naime, polovica takvih pristojbi ostala bi notaru, a polovica općinskoj blagajni pa su notari udvostručavali tarifu kako bi njima ostalo više. Od vlasti u Veneciji traži se da zabrani naplate veće od propisane tarife. Iz Venecije su odgovorili da općina treba fiksirati točnu tarifu. No da je i dalje bilo problema svjedoči i dopis vlastima u Veneciji 1451., kada se ističe da su tarife za notare točno određene, ali da se ne poštuju. Iz Venecije je ponovno potvrđeno da se tarife za notare moraju poštovati.⁵⁷

I u Zadru se poklanja »vjera« (*fides*) samo ispravi sastavljenoj u gradu Zadru ili njegovu kotaru; inače isprava vrijedi samo uz pismenu potvrdu načelnika onoga mjesta u kojem se tvrdi da je isprava sastavljena, uz dodatak da je »podastrtu ispravu sastavio pravi i ljudima znani notar« (knjiga II. gl. 103.).⁵⁸

Statutom se određuje da se javna isprava mora sastaviti prigodom svake prodaje vinograda, kuće ili bilo kakva posjeda u vrijednosti većoj od 10 libara (knjiga III. gl. 24.),⁵⁹ prigodom svakoga darivanja većega od 10 libara (knjiga III. gl. 42.)⁶⁰ te za svaki zalog posjeda od 10 libara ili više (knjiga III. gl. 52.).⁶¹

Oporukama je, kao jednim od najvažnijih vrsta isprava za privatne svrhe građana, posvećena velika pozornost. Vlastoručno sastavljena oporuka vrijedila je ako je bila opremljena datumom i godinom sastavljanja i »poznatim odnosno uobičajenim pečatom« i ako je njezin primjerak bio pohranjen u jednom od točno navedenih šest mjesta Zadarske općine (knjiga III. gl. 105.).⁶² Poslije je određeno da notari ne smiju uzimati, otvarati ili čitati oporuke »pohranjene u nekim crkvenim prostorima, koja su sveta mjesta zadarska« uz prijetnju kaznom; te oporuke smio je otvarati samo knežev kancelar (*per cancellarium*) uz dopuštenje i nalog samoga zadarskog kneza (Reformacije 140.).⁶³ Oporuku je mogao sastaviti sam oporučitelj (knjiga III. gl. 105.), a određeno je i kako notar treba sastaviti oporuku

---

⁵¹ Isto, 208–209.

⁵² Isto, 222–223.

⁵³ Isto, 210–211.

⁵⁴ Isto, 213.

⁵⁵ Isto, 215.

⁵⁶ Isto, 217.

⁵⁷ Stulli, 166.

⁵⁸ *Zadarski statut*, 216–217.

⁵⁹ Isto, 271.

⁶⁰ Isto, 291.

⁶¹ Isto, 301.

⁶² Isto, 349.

⁶³ Isto, 638–641.

oporučiteljima koji imaju imetak u vrijednosti od sto libara ili više (knjiga III. gl. 106.)⁶⁴ te onima s nižom vrijednošću imetka (knjiga III. gl. 108.). Propisan je postupak u slučaju da se netko iz Zadra ili njegova kotara zatekne u nekom selu ili mjestu, odnosno na otoku istoga kotara, i poželi tu sastaviti oporuku. Sastavljanju oporuke trebala su pribivati četiri svjedoka i na osnovi njihova svjedočenja pred Sudbenim stolom bila bi sastavljena javna isprava (*publicum instrumentum*). No ukoliko bi netko zatečen u životnoj opasnosti tamo sastavio oporuku, ona ne bi bila valjana ako bi ostao živ (knjiga III. gl. 109.).⁶⁵ Zapis oporučne isprave nije mogao dokinuti oporuku koja je sastavljena po statutu (knjiga III. gl. 110.).⁶⁶

Godine 1548. određeno je da svi notari koji nakane iz grada i njegova kotara izbivati više od dva mjeseca moraju u »uredu općinske pisarnice« (*nell'ufficio della cancellaria della Comunità*) ostaviti sve svoje zapise i zapisnike da se drugi mogu s njima služiti (Reformacije 156.),⁶⁷ čime se željelo osigurati da se za duljega izbivanja jednoga notara mogu bez zastoja izrađivati isprave iz njegovih imbrevijatura. Ipak iz nekoga dokumenata još iz 1451. očito je slabo čuvanje gradiva u općinskoj pisarnici. Iz dokumenta proizlazi da su u prošlosti, nakon smrti notara, sve autentične isprave i njihovi protokoli bili bez ikakva reda i brige pohranjeni u nekim sanducima i ormarima te da nitko nije bio zadužen za njihovo čuvanje. Stoga su mnoge isprave oštećene ili su se rabile tako da su nanijele veliku štetu pojedincima i ustanovama, a i zadarskoj Općini. Zato je uređena nova kancelarija s ormarima u kojima bi se trebali čuvati spisi, postojeći i budući. Općina je zaključila da općinski kancelar mora čitavo postojeće gradivo skupiti, abecedno srediti i pohraniti u spomenute ormare, a jedan od ključeva bio bi u njegovim rukama. Kada netko želi dobiti dokument koji se na njega odnosi, općinski kancelar mora potražiti taj dokument te, ako to stranka zahtijeva, izraditi kopiju. Središnji organi u Veneciji odobrili su da općinski kancelar sredi spise i čuva ih pod ključem. Dodali su da treba izraditi dva jednaka primjerka inventara, od kojih jedan drži općinski bilježnik, a drugi knežev kancelar, dok su spomenuti kancelari morali držati po jedan ključ od prostorije u kojoj se čuva gradivo.

Početkom 14. stoljeća zadarski plemići postavili su zahtjev da se notar bira iz njihovih redova, ali je iz Venecije javljeno da se neće uvoditi »nikakve novotarije«, već da se izbor notara u Zadru mora vršiti kao i prije.⁶⁸

Brački statut nije ovako opširan, iako donosi manje-više uobičajene odredbe. Kancelar na otoku Braču zaklinjao se pri nastupu na dužnost da će sve imbrevijature (notarskih) instrumenata koje bude napravio izvući i objaviti u roku od šest mjeseci. Također se obvezivao da neće napuštati zaselak noću bez dopuštenja zamjenika kneza ili suca (knjiga I. gl. 6.).⁶⁹

Ako je oporuka napisana bez notara, da bi bila pravovaljana, trebale su se izjave svjedoka zapisati u komunalnu knjigu (knjiga I. gl. 28.).⁷⁰ Godine 1415. određeno je da nitko osim komunalnoga kancelara ili komunalnoga notara ne smije sastavljati nekakvu ispravu ili bilješku, a ako su oni odsutni s otoka, onaj komu je potrebna isprava ili bilješka trebao je dobiti dozvolu uprave otoka da je napiše. Prije spomenuta odredba o oporukama i dalje je vrijedila (knjiga IV. gl. 59.).⁷¹ Doduše, zbog opasnosti od kuge bilo je 1430. određeno da onaj koji boluje od te bolesti može izreći svoju posljednju volju u nazočnosti dvaju svjedoka, a oni

---

⁶⁴ Isto, 349, 351.

⁶⁵ Isto, 352, 353.

⁶⁶ Isto, 355.

⁶⁷ Isto, 670–671.

⁶⁸ Stulli, 166–167.

⁶⁹ *Statut Brača*, 102.

⁷⁰ Isto, 108.

⁷¹ Isto, 145.

to moraju u određenom roku javiti kancelaru. On će tada zapisati izvještaj u kancelarijsku knjigu i oporuka će, nakon što se izvrše potrebne formalnosti, biti valjana (Reformacije knjiga II. gl. 4).⁷²

I brački statut propisuje uobičajene odredbe protiv krivotvoritelja isprave, onoga koji da napraviti krivotvoreni (notarski) instrument, onoga koji nekoga drugoga optuži za krivotvorenje, a to ne bi mogao dokazati (knjiga III. gl. 9., 10. i 11.).⁷³

Odredba iz 1431. pokazuje da se notari stranci nisu uvijek lako navikavali na rad u dalmatinskim komunama: dolazile su pritužbe na slab rad općinske kancelarije i posebno notara: da nije vješt poslu, da ne pozna mjesne prilike niti jezik stanovništva, kojemu zato nastaju razne teškoće i štete.⁷⁴

Statut grada Skradina, po svemu sudeći iz prve četvrtine 14 st.,⁷⁵ ne donosi točne odredbe o prostoru čuvanju arhivskoga gradiva. Odredbe o notaru u Skradinu slične su onima iz ostalih dalmatinskih gradova. Notar je sastavljao »javne isprave« (*instrumenta publica*), koje se nisu mogle pobiti svjedocima (gl. 33.).⁷⁶

Čini se da Skradin nije uvijek imao stalnoga notara, jer *Statut* predviđa da se stranke koje nisu našle notara mogu dogovoriti pred kurijom (gl. 33.).⁷⁷ Krivotvorenje javne ili neke druge isprave kažnjava se odsijecanjem desne ruke (gl. 34.).⁷⁸ U parnicama iznad četiriju libra »ne prima se za svjedočanstvo nitko bez isprave« (gl. 37.).⁷⁹ Notar nije primao plaću od općine, nego su mu *Statutom* bila određena primanja za sastavljanje isprava, ovisno namjeni isprave – kupovina, dioba posjeda, ženidba, parnica, oporuka. Istom odredbom odlučeno je da notar ima izdati ispravu u roku od osam dana (gl. 108.).⁸⁰ Dok u obližnjem Splitu, kako je navedeno, notar nije mogao načiniti ugovor bez nazočnosti dvaju svjedoka i egzaminatora, skradinski statut ne spominje egzaminatore, kojima je bila dužnost da se brinu o ispravnosti notarskih isprava, ali neke isprave iz 14. i 15. st. potvrđuju da su oni postojali.⁸¹

Šibenski statut nešto je manje opširan u odredbama o notarima od Splita ili Zadra. Ukoliko bi se dogodilo da bi notar umro »prije nego je dopunio bilješke za isprave i svrstao ih u javnu ispravu ili (im dao) oblik takve isprave«, tada knez i kurija moraju dati da takve isprave dovrši drugi notar prema spisima i »skraćenima bilješkama umrlog notara« (knjiga III. poglavlje 34.). Notar je pod prijetnjom kazne »istog dana, kada je zamoljen« morao unijeti sadržaj isprave »u bilježnicu svojih skraćenih isprava« (*in quaterno suarum abbreviaturarum*) (knjiga III. poglavlje 35.).⁸² Smatralo se da je »notaru u potpunosti naplaćen rad, nakon što se utvrdi da je ugovor unesen u bilješke« (knjiga III. poglavlje 36.), a u roku od mjesec dana, pod prijetnjom kazne, notar je trebao isporučiti javnu ispravu (knjiga III. poglavlje 37.).⁸³ Za sve prodaje, darivanja, zalaganje, zamjenu ili otuđenje sastavlja se javna isprava, inače se bez nje takav ugovor drži bezvrijednim (knjiga III. poglavlje 47.). Slično kao i u drugim

---

⁷² Isto, 178–179.

⁷³ Isto, 115.

⁷⁴ Stulli, 167–168.

⁷⁵ *Statut grada Skradina* (preveo Ante Birin), Matica hrvatska Skradin, Zagreb–Skradin, 2002., 125–131.

⁷⁶ Isto, 199–200, 267.

⁷⁷ Isto, 144, 200.

⁷⁸ Isto, 200.

⁷⁹ Isto, 201.

⁸⁰ Isto, 220.

⁸¹ Isto, 139–140.

⁸² *Statut Šibenika*, 36, 104.

⁸³ Isto, 105.

komunama vjerodostojnost se ne priznaje stranim ispravama »bez svjedočanstva onoga grada ili mjesta« (knjiga III. poglavlje 46.).⁸⁴

Notar nije smio uzeti više od određene plaće (knjiga III. poglavlje 45.), koja za sastavljanje javnih isprava bila je točno određena – jedan groš (knjiga III. poglavlje 44.), dok plaća je za sastavljanje oporuka ili zabilježbi oporuka ovisila o iznosu oporučiteljeve imovine (knjiga III. poglavlje 43.).⁸⁵ Godine 1433. donesen je cjenik za pismene sastave notara – tužbe, prigovore, osude ili druge pismene spise (Reformacije poglavlje 225.).⁸⁶

Inače je notar oporuku ili dio oporuke smio pokazati svima kojih se tiče – zato uvijek kod sebe zadržava sažetak (*abbreviaturam*) cijele izvorne oporuke (knjiga III. poglavlje 40.).⁸⁷ Točno je propisano sastavljanje oporuke pred notarom – trebala su biti nazočna dva ili tri vjerodostojna svjedoka i jedan od egzaminatora ili jedan od sudaca Velike kurije Šibenika ili jedan od prokuratora (knjiga V. poglavlje 1.). Oporuka napisana vlastitom rukom oporučitelja s navedenim datumom ima vrijednost »kao da je pisana rukom notara«, a knez i kurija odredit će na zahtjev molitelja na koje se odnosi da se »o takvom pismu sastavi javna isprava« (knjiga V. poglavlje 2). Oporuka je bila vjerodostojna samo ako je sastavljena »vjerodostojnom ispravom prema propisima statuta« (knjiga V. poglavlje 7.), a iznimke od pravila pobrojane su u prethodnim odredbama (knjiga V. poglavlja 4., 5. i 6.), kojima je zajedničko da se oporučitelj nalazi izvan grada Šibenika i njegova distrikta.⁸⁸

Kolika je bila važnost notara u komunama svjedoči i posebna odredba iz 1449., koja propisuje izbora notara i drugih službenika za vrijeme kuge (Reformacije poglavlje 271.).⁸⁹

I u maloj općini Lastovo, pod vlašću Dubrovnika, nekoliko je odredbi koje se tiču ove teme. Ispočetka je kancelarsku službu obavljao svećenik, vjerojatno lastovski župnik, što je vidljivo iz gl. 29. i 30., u kojima se spominju svećenik (*prete*) pa notar (*nodaro*) kao sinonimi. Valjane su sve zabilješke koje se pronađu zapisane »u knjizi Komune Lastova« (*in lo quaderno Comun de Lagusta*) (gl. 28). Isprave su bile valjane tek kad ih je potpisao knez (gl. 29.),⁹⁰ što je ponovljeno i 1376. (gl. 48.).⁹¹ Time je potvrđeno izrazito diskrecijsko pravo kneza, kojega su postavljali središnji organi iz Dubrovnika.

Lastovski kancelar (*cancelliere dell'Isola*) imao je i pravo na nagradu za sastavljanje različitih isprava privatnim osobama prema cjeniku (gl. 181.),⁹² što također znači da mu je bila određena plaća; poslije je na Lastovo opet poslan detaljan cjenik kancelarovih usluga (gl. 188.).⁹³ Kancelar je imao pravo i na svoju kuću (gl. 186.),⁹⁴ a nije smio napuštati otok bez dopuštenja dubrovačkoga Malog vijeća (gl. 45.).⁹⁵

Uporaba građiva u privatne svrhe počivala je na pravnom statusu građana i njihovim osobnim pravima, pa je svatko bio ovlašten rabiti dokumentaciju iz koje su razvidna njegova prava. Notaru se plaćala naknada za sastavljanje različitih vrsta dokumenata, a ponegdje su se u malim općinama, gdje nije bila dovoljno odvojena notarska služba od kancelarske, npr. u Lastovu, i za uporabu građiva u privatne svrhe vrijedile strože mjere osiguranja ili je bilo veće

⁸⁴ Isto, 108.

⁸⁵ Isto, 107.

⁸⁶ Isto, 303–304.

⁸⁷ Isto, 37, 106.

⁸⁸ Isto, 151–154.

⁸⁹ Isto, 326–327.

⁹⁰ *Lastovski statut* (preveo Antun Cvitanić), Književni krug, Split 1994., 217, 372.

⁹¹ Isto, 225–226.

⁹² Isto, 317.

⁹³ Isto, 320–321.

⁹⁴ Isto, 319.

⁹⁵ Isto, 286.

diskrecijsko pravo kneza – nositelja izvršne vlasti. To se pravo i inače povećava od 16. stoljeća, s učvršćivanjem mletačke vlasti u dalmatinskim komunama, odnosno dubrovačke vlasti na Lastovu, a sve su precizniji propisi koji reguliraju i ograničuju uporabu gradiva u privatne svrhe.⁹⁶

Zaključak

Gradivo se dijeli prema njegovu stvaratelju. Ako je stvaratelj gradiva knez, kamera ili komunalno vijeće, dakle tijela komune, govorimo o gradivu nastalom u službene svrhe; gradivu nastalom za privatne potrebe stanovnika komune – oporuke, isprave o diobi, prodaji, darivanju, kupovanju i dr. – stvaratelji su upravo građani komune. S razvojem komune 12./13. st. nastaje sve veća količina, kako tekućega, tako i starijega, arhivskoga, gradiva. Životne potrebe stanovnika komune i nastojanje za njihovom pravnom regulacijom dovode do nastanka različitih propisa u knjigama gradskih statuta. Tako je odredbama statuta regulirana i uporaba gradiva. Postoje dva oblika uporabe: uporaba gradiva u privatne i uporaba gradiva u službene svrhe. Tretman obaju oblika uporabe za velik dio gradiva u komunama nije bio bitno drugačiji, a mjere donesene za unaprjeđenje izrade, čuvanja i pripreme gradiva zajedničke su i u interesu obaju oblika uporabe. Statuti razvijenijih komuna, poput Splita i Zadra, u manjoj mjeri Trogira i Šibenika, bogatiji su detaljima koji preciziraju uporabu gradiva u obje svrhe. Za razliku od uporabe gradiva u službene svrhe, što se nije naplaćivalo, za usluge notara pri sastavljanju privatnih isprava bila je propisana točna cijena. Uporaba gradiva u privatne svrhe počivala je na pravnom statusu građana i njihovim osobnim pravima, pa je svatko bio ovlašten služiti se samo onom dokumentacijom iz koje su razvidna njegova prava. Neka iznimna ograničenja sastojala su se u plaćanju naknade notararu za sastavljanje različitih vrsta dokumenata, a ponegdje su se u malim općinama, gdje nije u dovoljnoj bila odvojena notarska služba od kancelarske, npr. u Lastovu, i za uporabu gradiva u privatne svrhe vrijedile strože mjere osiguranja ili je bila veća diskrecijska vlast kneza – nositelja izvršne vlasti. Ta se vlast i inače povećava od 16. stoljeća, s učvršćivanjem mletačke vlasti u dalmatinskim komunama, odnosno dubrovačke vlasti na Lastovu, a sve su precizniji propisi koji reguliraju i ograničuju uporabu gradiva u privatne svrhe.

Summary

USE OF ARCHIVES ACCORDING TO THE STATUTES OF DALMATIAN CITIES

Using exemplary provisions of the statutes originated from few amongst Dalmatian cities (Split, Zadar, Trogir, Šibenik, Skradin, Brač, Hvar, Korčula and Lastovo) in the first part of this article author presents a way of use and preservation of public archives generated by communal authorities – duke, chamber or community council – i. e. of archives created for the official purposes in those communities.

By a number of measures communities were making efforts to protect archives important as evidence of their communal rights. Regarding place for the custody of archives at the beginning it was regularly a coffer or a special book-case, which, by time, developed into separated room, and sometimes even into separated building. Step by step a system of few keys was developed as a system where few different communal officials were in charge of the access to the archives. In the cases where separated rooms existed for the custody of

---

⁹⁶ Stulli, 174–176.

archives the access to those rooms was in principle permitted only with license of communal authorities, mostly that of duke, as an exponent of executive power. Since the communities intended to concentrate archives at one place, special care was taken to insure that communal officials were delivering all the archives back to the community at the end of their mandates or later if they retained them longer. Beginning with 15th century provisions on obligatory inventorying of the archives are more often.

A second type of archives and their use, that of private archives created for the personal needs of communal inhabitants, is described in the second part of the article. Differently from the public archives, which use was charge-free, it was obligatory to pay notarial services when it came to private documents, and costs of putting them together were precisely defined.

Regarding their custody or improvement of putting them together, treatment of both types of archives was very similar. Statutes of developed communities, like Split and Zadar, and to a lesser degree, those of Trogir and Šibenik, are rich in details describing use of archives of both types. Every citizen was permitted to use only those archives by which his rights were protected. In some minor communities in which notarial office wasn't clearly separated from that of chancellery, for example in Lastovo, rigorous protection measures were previewed for use of private archives, and bigger discretionary authority was given to the duke, as an exponent of executive power. The authority of duke increased from 16th century on, with consolidation of Venetian power in Dalmatian communities, same as that of Dubrovnik in Lastovo, and provisions which regulated and restricted use of archives for private purposes were more and more precise.

Key words: *archives, statute, chancellor, notary public, document*

Translated by Rajka Bućin